

Ezop *Alla Turca*: Tanzimat Öncesi Döneme Ait Ezop Tercümelerinin Kültürel Çeviri Bağlamında İncelenmesi

Mehmet Kuru

Doktor Öğretim Üyesi
Sabancı Üniversitesi
Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4873-5132
mehmetkuru@sabanciuniv.edu

Kuru, Mehmet. "Ezop *Alla Turca*: Tanzimat Öncesi Döneme Ait Ezop Tercümelerinin Kültürel Çeviri Bağlamında İncelenmesi." Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi 2 (Nisan 2022): 159-170.

Araştırmanın Kapsamı¹

Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesi ilk ne zaman Türkçe anlatıldı yahut altın yumurtlayan tavuk meseli Türk dilinde ne zaman dillendirilmeye başlandı? Söz uçtuğu için bunu yakalama şansımız her zaman olmuyor. Ancak, öyle yahut böyle hemen herkesin bildiği ve binlerce yıl önce Ezop nam bir hikâye anlatıcısının bir başka dilde anlattığı rivayet edilen bu hikâyelerin yazı dilinde izini sürme imkânından söz edebiliriz. Bu hikâyelerin Türkçede ne zaman yazıya geçirildiği ve nasıl anlatıldığı soruları da peşine düştüğüm temel sorular olarak bu araştırma projesinin ana aksını oluşturmaktadır. Bu sorular, sadece hikâye dinlemeyi, anlatmayı ve okumayı sevenlerin peşine düştüğü, muzip bir meraktan doğan bir iz sürme olarak düşünülmemelidir elbette. Bilakis, basit ve hatta sevimli görünen bu soruların cevabı, farklı dönemlerden muhtelif metinler üzerine çalışan ve kültür tarihi, Eski Türk edebiyatı, çeviribilim yahut tercüme tarihi gibi çeşitli disiplinlerden gelen araştırmacılara yeni bir tartışma zemini sunabilecek önemdedir.

İşte bu yalın görünen etraflı soru çevresinde şekillenen araştırma projesinin amacı Tanzimat öncesi dönemde batı dillerinden Türkçeye çevrilmiş ilk edebi metinler olma özelliğini taşıyan Ezop tercümelerini bir araya getirerek bu metinleri kültürel çeviri bağlamında incelemektir. Edebiyat tarihi alanında yapılan çalışmalarda hâkim görüş, Batı dillerindeki edebi eserlerin Türkçeye ilk kez Tanzimat döneminde tercüme edilmeye başlandığı yönündedir. Yusuf Kâmil Paşa'nın tercümesini yaptığı, Fenelon'a ait *Tercüme-i Telemak (Les Aventures de Télémaque suivies des Aventures d'Aristonous)* romanı ve İbrahim Şinasi'nin Fransızcadan tercüme ederek *Tercüme-i Manzume* başlığı altında topladığı şiirler, tercüme tarihimizin önemli dönüm noktaları olarak öne çıkar. Ezop çevirileri bağlamında işaret edilen ilk eser ise Ahmet Mithat Efendi'nin 1870 yılında yayımladığı ve fabl tercümelerinden oluşan *Kıssadan Hisse* kitabıdır. Ancak bu araştırma projesinin konusunu oluşturan Tanzimat dönemi öncesine ait Ezop tercümelemleri, Batı dillerinden Türkçeye çevrilen ilk edebi metinlerin tarihini yaklaşık iki yüz elli yıl geriye çeker.

Anonim görünen bu Ezop hikâyelerinin bir “edebi eser” olarak kabul edilip edilemeyeceği meselesi ise başlı başına bir tartışma konusudur. Ne var ki, Ezop hikâyeleri üzerine yürütülen akademik çalışmalar sayesinde bu hikâyelerin izlerinin antik dönem Yunan ve Roma kaynaklarına kadar sürülebilmesi, dahası bu anonim hikâye geleneğinin yazılı kültürdeki gelişiminin “Ezopik gelenek” çatısı altında takip edilerek, hikâyelerin indekslenmesi bize Ezop külliyyatı hakkında nüanslı bir manzara

1 Bu proje (#220K204) Tübitak ARDEB 3501 programı tarafından desteklenmektedir.

sunar. Dolayısıyla “Ezop çalışmaları” olarak etiketlenebilecek alan sayesinde Tanzimat öncesi dönemde kaleme alınmış Türkçe Ezop tercümelerini kaynak metinlerle karşılaştırabilme imkânı doğur. Bu bağlamda, proje kapsamında incelediğim metinler başta kültür tarihi olmak üzere tercüme tarihi, eski Türk edebiyatı tarihi ve çeviribilim üzerine çalışan uzmanlar için yeni çalışmalara zemin hazırlayacak, farklı disiplinlerden muhtelif tartışmalara katkı sağlayarak bu disiplinlerdeki çalışmalara da yön verebilecek mahiyettedir.

Araştırma kapsamında çeşitli Avrupa kütüphanelerinde bulunan ve Ezop hikâyelerinin Türkçe tercümelerini içerdiği tespit edilen sekiz yazma nüsha ile bir matbu eseri inceliyorum. İncelediğim yazma metinlerin, en eski tarihli 17. yüzyıl başında, en yakın tarihli olanı ise 19. yüzyıl başında kaleme alınmış metinlerdir. Araştırma çerçevesinde üzerinde çalıştığım yazma ve matbu eserlerin listesi ise şu şekildedir:

JOHN RYLANDS KÜTÜPHANESİ (MANCHESTER ÜNİVERSİTESİ): Turkish MS 135 ve Turkish MS 152

BODLEIAN KÜTÜPHANESİ (OXFORD KÜTÜPHANESİ): Turkish MS 2109 ve MS Ind. Inst. Turk 30/3

FRANSA MİLLİ KÜTÜPHANESİ (PARİS): SUP Turc 453 ve SUP Turc 676

LEIDEN ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ: Cod. Or 1289 ve Cod. Or. 1589

Yukarıdaki yazma nüshalar dışında Paris’te basılan:

L. Victor Letellier, *Choix de fables traduites en turk par un effendi de Constantinople et publiées avec une version française et un glossaire, Librairie orientale de Dondey-Dupré*, (Paris, 1826)

Ezop hikâyelerinin Türkçe tercümelerine ait yazma ve matbu eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bu külliyattaki metinler incelendiğimizde Tanzimat dönemi öncesine ait Ezop tercümelerinin tek bir çeviri ile sınırlı olmadığı ortaya çıkar. Üzerinde çalışılan sekiz yazma içinde farklı mütercimler tarafından yapılmış, üç farklı Ezop tercümesi bulunur. Bu yazma nüshalarda yer alan tercümelere Paris’te basılan matbu tercüme de eklendiğinde farklı tercüme sayısı dörde çıkar. Dolayısıyla araştırma kapsamında metinleri dört kategoriye ayırarak inceledim:

	Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Kategori 4
Yazma ve Matbu Metinlerin Künyeleri	1. BnF - SUP Turc 453	1. Rylands - Turkish MS 152	1. Rylands MS 135	1. L. Victor Letellier; <i>Choix de fables</i>
		2. Bodleian - Turkish MS 2109	2. Leiden Cod. Or. 1589	
		3. Bodleian - MS Ind. Inst. Turk 30/3		
		4. BnF - SUP Turc 676		
		5. Leiden Cod. Or 1289		
Toplam Hikaye Sayıları	122 Hikaye	85 Hikaye	149 Hikaye	96 Hikaye

Tablo 1: İncelenen farklı Ezop metinlerine ait kategoriler

Birinci kategori altında listelediğim ve içerdiği hikâyeler açısından tekil bir özelliğe sahip olan BnF – SUP Turc 453 künyeli metinde yer alan 122 hikâyeye, nazım ve nesir olmak üzere çeşitlilik gösterir. Bu özgün nüshada bulunan hikâyelerin büyük kısmında hikâyenin ismi başlık olarak yer almasına karşın metnin sonlarına doğru

hikâyeyi tanımlayan başlıklar yerine “hikâye” yahut “misal” gibi jenerik başlıkların atıldığı görülür.

İkinci kategorideki özdeş nüshalar ise tek bir tercümenin farklı nüshalardır. Bu kategori altında bulunan beş yazma nüshanın tamamında hikâyeler “Hikâyât-ı Esepos” ana başlığı altında toplanır. Kitapta hikâyeler kısmına geçilmeden önce Ezop’un hayatına birkaç varak boyunca kısaca değinilir. Ezop’un hayatını aktaran bu kısımlar *Vitae Aesopi* olarak bilinen anonim anlatının kısaltılmış ve “yerelleştirilmiş” bir versiyonudur. Giriş kısmında bulunan bu kısa pasaj; “Esepos Kütahiyye sancağına tâbi‘ Amuriye [Amorium] nām mevzi‘de toğmuş idi ve bir kimsenin kulu idi...” şeklinde açılır. Ezop’un hayatı ve hikâyelerinin ortaya çıkış süreci beş varakta özetlendikten sonra metin, “bu meşeller naşîhat ve hışşe alacak ve tabî‘at hazz idecek kelimât olduğu için Türkce terceme eyledik Esepos hakîmin meşelleridir” şeklinde, tercüme edenin amacını da anlatan cümleyle son bulur.

Türkçeye tercüme edilme sebebine bu şekilde kısaca değinen mütercim, eserinde 85 kısa hikâyeye yer verir. Hikâyelerde özel başlık bulunmaz. Metinler birbirinden “hikâye”, “kıssa” gibi jenerik başlıklarla ayrılır. Bu nüshalarda yer alan 85 hikâyenin bir önceki kategoride referans verilen SUP 453 künyeli nüshada yer alan 122 hikâye içinde de karışık olarak birebir yer aldığı tespit edilmiştir.

Üçüncü kategori altındaki yazmalarda ise toplam 149 hikâye bulunur. Leiden nüshasının başına “Kitab-ı Emsal” başlığı atılmıştır. Rylands nüshasında ise bir başlığa rastlanmaz. Bununla birlikte kurşun kalem ile Fransızca *Receuil de fables turques* ibaresinin iç kapağa düşüldüğü görülür. Nüshalarda tüm hikâyeler için hikâyeyi tanımlayan ayrı başlıklar mevcuttur. Bu metinde yer alan hikâyeler ilk iki kategoride yer alan hikâyelerden tamamen farklı bir tercümeyle sahiptir.

Son kategoride incelenen matbu eserde yer alan hikâyeler ise Victor Letellier tarafından Osmanlıca asılları ve Fransızca tercümeleri ile birlikte yayıma hazırlanır. Kitabın Fransızca kısmının kapağında *İstanbul’daki Bir Efendi Tarafından Türkçe’ye Çevrilen ve Fransızca Versiyonu ile Victor Letellier [tarafından hazırlanmış] Sözlüğü de içeren Seçme Masallar* başlığı mevcuttur. Victor Letellier, kitabının Fransızca olarak kaleme aldığı önsöz kısmında metni hazırlama sürecinden ve nedenlerinden detaylıca bahseder. Bu kitapta basılan Osmanlıca hikâyelerin yer aldığı yazma nüshanın İstanbul’da yaşayan merhum ruhani lider Viguer (Pierre-François Viguier, 1745-1821) tarafından temin edildiğini belirtir. Viguer, Türkçe öğretiminde kullanılması amacıyla bu kitabı hazırlama işine girişir ama ömrü projesini tamamlamaya vefa etmez. Letellier, Viguier’in planladığı projeyi kendisinin tamamladığını aktarır. Kitabı tasarlamasının temel amacının da Türkçe öğretiminde kullanılacak kaynak ihtiyacını gidermek olduğunun altını çizer. Kitapta toplam 96 hikâyeye mevcuttur. Kitabın Osmanlı Türkçesi ile yazılan kısmın ilk sayfasında yer alan başlık ve kısa açıklama ile kitabın künyesi ise şu şekildedir:

Ezop *Alla Turca*: Tanzimat Öncesi Ezop Tercümeleri

Türk Dilinde Güzide Meşeller

Türk dilinde İstanbuldan getirilmiş olan ve şimdiye dek başma olunmamış
nüshadan emşal-i güzideniñ mecmûasıdır

Ki bir Françe tercümesiyle tab ve temşil olunmuşdur

alā yed-i eżaf-ilibād

Viğtor el-ṭeliye

Fî Medînet-i Paris

Bi-dâri't-ṭibāa dunde dupre [dondey dupre]

Sene 1826 İsevî

Muṭâbıḳ-ı seneti 1241 Hicrî

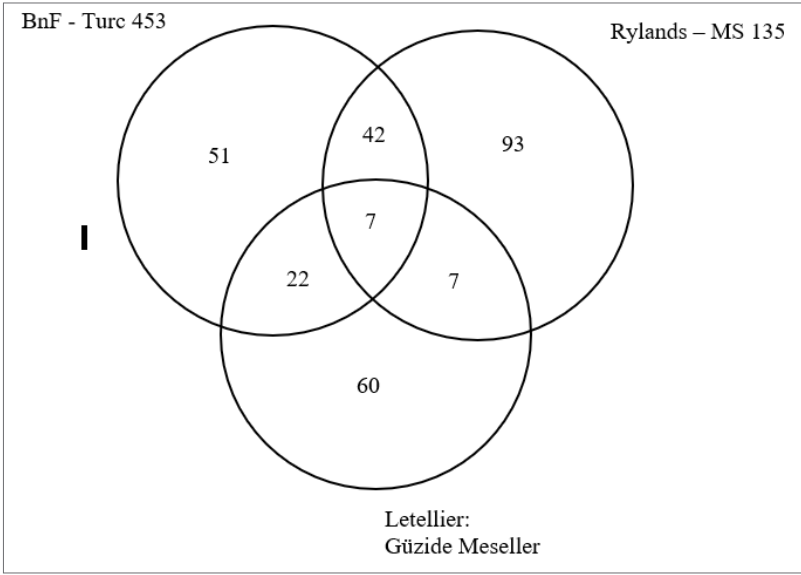
Yukarıda açıklanan haliyle temelde dört kategori altında tasnif edilebilen metinlerle ilgili olarak proje kapsamında ampirik ve analitik düzlemde belirli hedefler konmuştur. Projenin ampirik hedefi, Tanzimat öncesi dönemde hazırlanan bu metinleri bir araya getirmek, bu veri havuzunu proje bağlamında belirlenen ve aşağıda değinilecek araştırma soruları çerçevesinde kullanmak ve aynı zamanda bu alanda daha sonra yürütülecek çalışmalar için bu metinleri araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Bu metinleri paylaşmak amacıyla hazırlanan bir web sayfasının tasarım süreci devam etmektedir.

Bu noktada, metin havuzunun oluşturulması aşamasında takip edilecek yön-temi açıklamam gerekir. Ezop üzerine yapılan modern ve akademik çalışmaların tarihi 19. asra dayansa da önceki çalışmalara göre daha bütünsel ve analitik olarak hazırlanan, antik Yunan ve Roma kaynaklarından derlenen ilk Ezop koleksiyonu Emile Chambry'e aittir. 1927'de Paris'te Fransızca yayımlanan bu derlemede alfabetik sırayla Ezop'a atfedilen 358 hikâye numaralanarak sıralanır. Türkçede tam metin olarak yayına hazırlanan iki farklı modern Ezop çevirisi mevcuttur. Bu modern tercümelerin çevirmenleri Nurullah Ataç ve İo Çokona da yayına hazırladıkları çevirilerde 1927 tarihli bu derlemeyi esas alır.

Chambry'nin derlemesi sonrasında Ezop çalışmaları genişleyerek devam eder. Yazma kütüphanelerde yeni keşfedilen kaynakları da çalışmasına ekleyen Ben Edwin Perry, daha kapsamlı bir Ezop hikâyeleri indeksi hazırlar. Ezop'a atfedilen toplam 725 hikâyenin kaynakları ile birlikte listelendiği ve numaralandırıldığı bu yayın, uluslararası Ezop çalışmaları sahasında referans eser olarak kabul edilmektedir. Farklı dillerde genişleyen Ezop literatürü için ortak bir çalışma zeminine imkân tanıyan bu indeks, "Perry indeksi" olarak anılır. Son olarak Ezop hikâyelerinin eksiksiz bir

koleksiyon olarak İngilizcede bulunmadığını belirten Laura Gibbs, yine orijinal kaynaklardan derlediği 600 hikâyeden oluşan bir koleksiyonu İngilizceye çevirerek indeksler. Dolayısıyla literatürde, akademik çalışmalarda kullanılan üç farklı Ezop indeksi mevcuttur.

Yürütülen proje kapsamında transkripsiyonu tamamlanan Türkçe metinler, bu indekslerin tamamına göre düzenlenmiştir. Bu indeksleme çalışması sayesinde hem incelenen tercüme metinlerin kaynak metinlerdeki karşılığını tespit etmek mümkün olmuş hem de eldeki Türkçe tercüme arasında paralel hikâyeleri belirlemek daha kolay hale gelmiştir. Bunların yanı sıra tasnif edilen bu metin havuzu, ileride Ezop hikâyeleri üzerine çalışacak araştırmacıların araştırma süreçlerini kısaltmakla kalmayacak, önümüzdeki süreçte ortaya çıkması muhtemel yeni tercüme için de referans metin havuzu oluşturacaktır. Tercümelerin indekslenmesi sonrası ortaya çıkan görünüm aşağıdaki şema ile özetlenebilir. 122 hikâye içeren BnF – Turc 453, 149 hikâyenin bulunduğu Rylands MS 135 ve Letellier tarafından hazırlanan 96 hikâyenin yer aldığı matbu metinler arasındaki ortak hikâyeler şu şekildedir:

Şema 1: Tercüme arasındaki ortak ve farklı hikâyeler.
85 hikâyenin bulunduğu ikinci kategorideki hikâyeler BnF Turc 453 nüshası içinde de yer aldığı için ayrı bir küme şeklinde gösterilmemiştir.

Anolitik Çerçeve ve Araştırma Soruları

Bir araya getirdiğimiz ve tasnif ettiğimiz bu metin havuzu farklı disiplinlerden araştırmacılara hangi kapıları açar? Kapalı kapıları açmak için önce anahtarı bulmak, bir diğere ifadeyle doğru soruları sormak gerekir. Bu aşamada önemli bir kültür tarihçisi olan Peter Burke'e kulak vermek yol gösterici olabilir. Burke, hem editörlüğünü yaptığı hem de dört makale ile katkıda bulunduğu *Cultural Translation in Early Modern Europe (Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri)* kitabının giriş kısmında bazı kıymetli tespitlerini paylaşır. Burke'ün ifadesiyle 1980'lerden itibaren çeviribilim alanında tarihi metinlere bir yönelim olmuş ve bu ilginin neticesinde kuramsal ve uygulamalı çalışmaların sayısı hızla artış göstermiştir. Ancak çeviribilim üzerine çalışan araştırmacıların bu ilgisine kültür tarihçileri eşlik etmekte gecikir. Nitekim Burke, ilgili çalışmasının da temel amacının çeviribilim alanında çalışanlar ile kültür tarihçileri arasında bir diyalog oluşturmak olduğunun altını çizer.² Bu çalışmanın yayımlanmasından bugüne kadar geçen sürede Avrupa tarihi üzerine çalışan kültür tarihçilerinin, bu alanda ortaya koydukları çalışmaların sayısının hızla arttığını söylemek mümkündür. Osmanlı tarihi üzerine tamamlanan çalışmalara bakıldığında ise çeviribilim ve Türk dili edebiyatı alanından araştırmacıların, benzer şekilde Tanzimat öncesi döneme ait çeviri metinler üzerine ilgisinin son dönemde arttığı öne sürülebilir. Ancak bu diyalogun karşı tarafında yer alan Osmanlı kültür tarihçilerinin, kültürel çeviri alanında aynı yoğunlukta araştırma yürüttüklerini iddia etmek çok mümkün değildir. Dolayısıyla Osmanlı çalışmaları bağlamında kültür tarihçileri ile edebiyat ve çeviribilim alanında çalışan araştırmacılar arasında disiplinlerarası diyalog daha sınırlı görünür.

Tanzimat öncesine ait tercüme eserler üzerine tamamlanan incelemelerin ağırlıklı olarak Eski Türk edebiyatı ve çeviribilim disiplinlerinden gelen araştırmacılar tarafından yürütüldüğü söylenebilir. Bu disiplinlerden gelen araştırmacılar Osmanlılarda 14. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Doğu dillerinden yapılmış tercüme faaliyetlerinin nasıl incelenmesi gerektiği konusunda pek çok çalışma kaleme almışlardır.³ Farklı

2 Peter Burke, ed., *Cultural Translation in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 3.

3 Bkz. Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984); Zehra Toska, Saliha Paker, "A call for descriptive Translation studies on the Turkish tradition of rewrites", *Translation as Intercultural Communication Selected papers from the EST Congress*, ed. Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová, Klaus Kaindl (Prague: John Benjamins Publishing Company, 1997), 79-88; Saliha Paker, ed., *Translations: (re) Shaping of Literature and Culture* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002); Saliha Paker, "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 28/1 (2004): 275-284; Zehra Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler

türlerden edebi metinlerin ağırlıklı olarak Farsça ve Arapça dillerinden Türkçeye nasıl aktarıldığı üzerinde duran bu araştırmalar, kaynak metin ve erek (hedef) metin arasındaki ilişkiler üzerine örnekler de ortaya koyarak Tanzimat ve öncesinde farklı dillerden Türkçeye yapılan tercümelemlerin, günümüzde anlaşıldığı şekliyle “modern çeviri” kavram ve tanımlamalarını aşan daha geniş bir alana tekabül ettiğinin altını çizer. Bu meseleye kafa yoran araştırmacıların bulunduğu müşterek, modern öncesi dönemlere ait çevirilerin incelenmesinde modern çevirilerde aranan kıstaslar yerine tercümenin üretildiği bağlamın, yani tercüme eylemi ile zaman-mekân-kişi arasındaki ilişkinin gözden kaçırılmaması gereken bir dinamik olduğu vurgusudur. Kaynak metnin ne kadarının aktarıldığı, nasıl yeniden düzenlendiği, eklenen ve çıkarılan kısımların mütercim tarafından hangi saiklerle tercih edildiği, mütercimin yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu sosyal/kültürel ağlar, tercümesine girilen metnin kimler tarafından okunmasının öngörüldüğü ve benzeri sorular, tercüme üzerine yürütülen çalışmaların ele aldığı sorular olmuştur.

Telif ve tercüme tartışmalarının odağında yer alan soruları basit şekilde formüle edecek olursak, bu alanda çalışacak olan kültür tarihçileri için bir ajanda oluşturmak mümkün olur. Bu noktadan hareketle, Ezop projesi bağlamında da sorulabilecek altı temel soru ortaya atılabilir: “Kim çevirir? Hangi amaçla çevirir? Ne çevirir? Kimin için çevirir? Nasıl çevirir? Çevirinin sonuçları nelerdir?” Bu perspektif, Ezop tercümelemlerinin incelendiği araştırma projesi kapsamında sorulacak soruları da şekillendirir. Araştırma çerçevesinde cevap aranacak araştırma soruları kaba hatlarıyla şunlar olacaktır:

- Bu metinlerin mütercimleri ve/veya müstensihleri kimlerdir? Bu tercümelemler hangi amaçlarla kaleme alınmıştır? Bu metinlerin bulunduğu koleksiyonları kimler oluşturmuştur? Dragomanların süreçteki rolleri nelerdir? Tercümelemlerin kopyalanarak farklı toplulukları arasında dolaşıma girmesi “çevirinin sonuçları” açısından nasıl değerlendirilebilir?
- Kullanılan kaynak metni tespit etmek mümkün müdür? Yahut “varsayılan kaynak metin” üzerinden yapılan çeviride erek kültür ile ilişkilendirilebilecek öğeler nelerdir? Nitekim Avrupa’da Ezopik geleneği takip eden hikâyeciler ve tercümanlar kimi zaman mevcut hikâyelere kendi hikâyelerini ekleyerek kimi zaman eski versiyonlar üzerinde değişiklik yaparak kimi zaman da dolaşımda olan hikâyeleri mevcut geleneğe uyarlayarak yapıtlar oluşturmuşlardır. Bu eklenen ya da yeniden düzenlenen hikâyeler zaman ve mekâna göre değişkenlik gösterir ki, bu da

Ne Olmalıdır?”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 24/I (2000): 291-306; Cemal Demircioğlu, “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 27/II (2003): 13-31; Cemal Demircioğlu, “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından ‘Terceme’ ve ‘Çeviri’ Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, *Journal Of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33/I (2009): 159-178; Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı*. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016).

çeviri faaliyetinin doğal bir sonucudur. Avrupa dillerinde “yerelleştirilen” (*vernacularization*) metinler üzerine yapılan incelemeler, Ezop masallarının paganik unsurlardan arındırılarak bu masallara Hristiyan öğeler eklendiğini, erek kültüre göre yeniden yazıldığını gösterir. Hikâyelerin Türkçe tercümelere bu bağlamda bize neler anlatır?

- Hangi hikâyeler tercüme edilmiştir? Bu soru kadar – ve hatta belki daha da önemlisi – tercüme edilmeyen ve koleksiyonlara dâhil edilmeyen Ezop masallarının hangileri olduğudur. Ayrıca bu yazmalar sadece Ezop hikâyelerini mi ihtiva etmektedir yoksa farklı “varsayılan kaynak metinlerden” derlenen tercümelere de söz konusu mudur? Ezop külliyatına ait olmayan masalların kaynak metinleri nelerdir? Neler olabilir?
- Farklı tercümelere arasında bulunan ortak hikâyeler göz önüne alındığında bir “yeniden çeviri” (*retranslation*) pratiğinden bahsetmek mümkün müdür? Böyle bir durum söz konusu ise bu pratikle amaçlanan nedir?

Bunlar ve benzeri sorularla yaklaşılacak Ezop tercümelere, bize kültürel çeviri açısından yeni bir bakış açısı sunar. Nitekim Türk dili ve edebiyatı uzmanları ile çeviribilim üzerine çalışan araştırmacıların Tanzimat dönemi öncesini kapsayan çalışmalarında ele alınan edebi metinlerin ekseriyeti Arapça ve Farsça dillerinden yapılan tercümelere üzerinedir. Dolayısıyla bu metinler, kültürel çeviri anlamında birbirine “yakın” kültürler arasında yapılan tercümelere olarak görülebilir. Ancak paganik kökenleri bulunan ve Hristiyan bir gelenekten süzülerek gelen, ilk olarak Latince ve Yunanca olarak yazıya aktarılmış metinlerin erken modern döneme ait Türkçe çevirilerinin ortaya konan araştırma soruları çerçevesinde incelenmesi bize yeni bir çalışma sahası açacaktır. Projenin çıktılarının da yakın zamanda yayımlanması planlanmaktadır. Araştırmanın boyutlarının tanıtıldığı bu yazıyı tercümelere alınan bir örnek hikâye ile tamamlamanın uygun düşeceğine inanıyorum. Tercüme metinlerde, hayvanların başrolde olduğu fabllara nazaran “kültürel çeviri” ve “yerelleştirme” açısından temsil gücü daha yüksek bir örnek hikâye olarak Rylands Turkish MS 135 künyeli el yazmasında yer alan 15 numaralı hikâye ve bu tercüme hikâyenin orijinal versiyonu aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Ecîrleriñ Evliyâdan İstid'â-yı 'Inâyet Eyledikleridir⁴

Bir gemi yolına giderken ańsızın bir şedid tuğyân zuhûr idüb kumlardan gemi henüz batmağ üzere iken ecîrleriniñ kimi filân veliye ve kimi dağı filân veliye du'â idüb kâne Allâhu Te'âlâ hazretine şefâ'at idüb ol muhâtarâ-ı nâgihândan halâş eyle deyü niyâz iderken re'îsleri tûranlara eydür ki ey aħmağlar ol şefâ'atci olan evliyâ cem'olub Allâhu Te'âlâ'ya varub istid'â-yı 'inâyet idinceye dek işbu gelen kum gemiyi

4 Manchester Üniversitesi, John Rylands Kütüphanesi, MS Turkish 135, 6b-7a. 15 numaralı hikâye.

başar hepimiz boğulub gideriz hemân bir baş Allāhu Te‘ālā‘ya meded deyü figān eyleyiñ didi. Gemicilerdir re’isleriniñ sözini rāst görüb niyāz ile Allāhu Te‘ālā‘ya istiğāset eylediklerinde halāş bulmuşlardı.

Mesel bellü başlu olan kişiniñ imdādı tırurken olur olmaz ādemlere varub ilticā itmek bī-ma‘nīdir deyü āgāh virür.

Bu hikāye, uluslararası Ezop indekleri olan Perry indeksinde 30, Chambry indeksinde 53 ve Gibbs indeksinde 480 numarada listelenmiştir. Hikāyelerin Latince orijinallerine dayanan ve en güvenilir modern İngilizce çevirisi olan Gibbs tercümelerinde bu hikāye şu şekilde aktarılır:

*The Shipwrecked Man and Athena*⁵

A wealthy Athenian was making a sea voyage with some companions. A terrible storm blew up and the ship capsized. All the other passengers started to swim, but the Athenian kept praying to Athena, making all kinds of promises if only she would save him. Then one of the other shipwrecked passengers swam past him and said, ‘While you pray to Athena, start moving your arms!’ So too we should think of ourselves and do something on our own in addition to praying to the gods. The fable shows that it is better to gain the favour of the gods by our own efforts than to fail to take care of ourselves and be rescued by supernatural powers. When disaster comes upon us, we should make every possible effort on our own behalf and only then ask for divine assistance.

*Fırtınaya Tutulan Adam*⁶

Atinalı bir zengin gemiye binmiş, daha birçok insanlarla yola çıkmış. Fırtına kopmuş, gemi devrilmiş. Öteki yolcular yüzerek kurtulmaya çalışırken Atinalı oturmuş, kendisini kurtarsın diye Athena tanrıçaya yalvarmaya, adaklar adamaya başlamış. Bu halini görenlerden biri, ‘‘Athena’dan imdat isteme demiyorum; ama kollarından da imdat istesen iyi edersin!’’ demiş.

Biz de tanrılara yalvaralım, dua edelim; ama kurtulmak için gücümüzün yettiği kadar kendimiz de çabalayalım. Bizim çalıştığımızı görüp tanrılar da bizi korursa ne mutlu bize! Kendini bırakıvermiş insanı tanrılar değil, ancak şeytanlar kurtarır.

5 Gibbs, *Aesop’s Fables*, 607. Gibbs indeksine göre 480 numaralı hikāye.

6 Ataç, *Aisopos Masalları*, 38.

Bir kimsenin başına bir felaket gelince, o kimse kurtulmak için önce kendi çalışmalı sonra tanrılara yalvarmalı.

Kaynakça

- Ataç, Nurullah. Çeviren *Aisopos Masalları*. Ankara: M.E.B. Yayınları, 1945.
- Burke, Peter. ed. *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Chambry, Emile, Çeviren *Esopo Fable*. Paris: Belles Lettres, 1927.
- Çağın, Sabahattin. *Kıssadan Hisse – Ahmet Midhat*. İstanbul: Dergâh, 2013.
- Çokona, İo. Çeviren *Aisopos, Masallar – Bütün Ezop Masalları*. İstanbul: İş Bankası, 2013.
- Demircioğlu, Cemal. “19. Yüzyıl Sonu Türk Edebiyatında ‘Tercüme’ Kavramı.” *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* 27/II (2003): 13-31.
- Demircioğlu, Cemal. “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından ‘Terceme’ ve ‘Çeviri’ Kavramlarını Yeniden Düşünmek.” *Journal Of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* 33/I (2009): 159-178.
- Demircioğlu, Cemal. Çeviribilimde *Tarih ve Tarihyazımı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Gibbs, Laura. *Aesop’s Fables: A New Translation*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Kefeli, Emel. “Türk Edebiyatında Çeviri (1860-1923).” *Türk Edebiyatı Tarihi cilt III* içinde, ed. Talât Sait Halman, 51-60. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Korkmaz, Ramazan. “Yenileşmenin tarihi, sosyo-kültürel ve estetik temelleri”. *Türk Edebiyatı Tarihi cilt III* içinde, ed. Talât Sait Halman, 17-42. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.
- Paker, Saliha. ed. *Translations: (re) Shaping of Literature and Culture*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- Paker, Saliha. “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri.” *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* 28/I (2004): 275-284.
- Perry, B. E. *Aesopica: A Series of Texts Relating to Aesop or Ascribed to Him*. Illinois: University of Illinois Press, 1952.
- Toska, Zehra. “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne

Mehmet Kuru

Olmalıdır?”. *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* 24/I (2000): 291-306.

Toska, Zehra ve Paker, Saliha. “A call for descriptive Translation studies on the Turkish tradition of rewrites.” In *Translation as Intercultural Communication Selected papers from the EST Congress*, edited by Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarová, Klaus Kaindl, 79-88. Prague: John Benjamins Publishing Company, 1997.